

Extenzivní ovocnářství

Produkční význam

V méně příznivých podmínkách, nevhodných pro produkční systémy, je extenzivní ovocnářství vhodnou alternativou produkčních systémů, kdy jsou kladeny velmi specifické požadavky na vlastnosti výsadbového materiálu. Kombinace méně příznivých stanovištních podmínek a extenzivní systém pěstování s využitím kmenných tvarů stromů vyžaduje odolné a méně náročné ovocné druhy a odrůdy. Znalost vhodných ovocných odrůd a jejich požadavků je základ úspěšného pěstování. Z extenzivních výsadeb má ovoce uplatnění především ve zpracovatelských technologiích – moštování, výroba destilátů a ovocných vín, výroba domácích marmelád, jamů, kompotů, klevel a rosolů, případně pro sušené ovoce – které mohou podtrhnout mikroekonomický význam konkrétních regionů, nejen v ČR.

Mimoprodukční význam

Výhradně ekonomický pohled na produkční funkci extenzivních výsadeb se v současné době mění, především ve smyslu jednotlivých požadavků na mimoprodukční využití (funkce) těchto výsadeb. Můžeme vyzdvihnout funkce podporující tvorbu mikroklimatu, vzrůstající podíl při realizaci městské zeleně, využití ovocného stromu jako okrasného či krajinného vegetačního prvku – biotopu. Patří zde také obnova krajinné zeleně ve formě liniových výsadeb (aleje, stromořadí, větrolamy), remízků, solitér, doprovodné zeleně venkovských sídel, včetně obnovy venkovských zahrad a extenzivních výsadeb v intravilánu sídel nebo na pozemcích méně vhodných pro produkční (intenzivní) systémy ovocnářství. Extenzivní výsadby z hlediska krajinářského plní několik dalších významných funkcí jako jsou: biologická, meliorační, izolační, asanační, kulturní, naučná, vzdělávací, estetická a také rekreační.

Z hlediska praktického dopadu na životní prostředí má extenzivní ovocnářství, či jednotlivé typy extenzivních výsadeb, pozitivní vliv na celkovou biologickou a ekologickou hodnotu (biodiverzita lokality). V současnosti už v naší krajině nenalezneme ovocné dřeviny z počátku zrodu ovocnictví. Přesto i dnes může obdivovat poměrně staré ovocné stromy (100-150 let), které jsou dokladem dlouholeté lidové a odborné šlechtitelské práce a patří k významným stopám naší kulturně společenské historie. Máme zde na mysli především v současnosti velmi oblíbené a podporované staré a krajové odrůdy ovocných dřevin, které chápeme jako část kulturního dědictví nejen ČR a jako takové si proto zasluhují ochranu nejen formou genofondových výsadeb, ale také formou produkce množitelského materiálu s následnou výsadbou do kulturní, zemědělské, venkovské, městské a také historické krajiny.

Typologie extenzivních ovocných výsadeb v krajině:

A) Rozdělení podle hustoty výsadby

- **uzavřené výsadby**, pro které je charakteristický menší výsadbový spon, případně skupinové výsadby. Ovocné stromy se v dospělosti korunami navzájem dotýkají. U těchto typů výsadeb je větší riziko poškození pozdními jarními mrazíky (nedostatečné proudění vzduchu a tím nedochází k odnášení chladného vzduchu. Naopak je zde menší riziko poškození kmenů zimními mrazy (koruny mírní účinek přímého světla v předjaří). Patří zde především venkovské zahrady, záhumenkový způsob pěstování, a selské sady.
- **otevřené výsadby**, jsou charakterizovány velkými, širokými, pravidelnými výsadbovými spony. Takto vysazené ovocné stromy se v dospělosti korunami vůbec nedotýkají. Ovocná výsadba je plně prosvětlená, je zajištěno adekvátní proudění vzduchu, které mírní dopady pozdních jarních mrazíků. V případě polokmenů a vysokokmenů se zvyšuje riziko poškození kmenů (mrazové desky) v zimním období. Otevřené výsadby kromě své hlavní produkční funkce umožňují pěstování zemědělských podkultur (v meziřadích) jako okopaniny, obiloviny, píce apod. Patří zde sady polní, luční, pastvinné sady a dále zástupci výsadeb ve formě krajinné doprovodné nebo rozptýlené zeleně (solitéry) a také výsadby liniové (aleje a stromořadí kolem silnic, cest, železničních tratí a vodních toků).

B) Rozdělení extenzivních výsadeb podle druhového zastoupení

- **jednodruhové výsadby** – nejsou pro extenzivní ovocnářství typické. Mezi jednodruhové výsadby můžeme zařadit výsadby liniové.
- **vícedruhové výsadby** – někdy označované za výsadby smíšené, jsou charakteristické druhovou a odrůdovou pestrostí pěstovaného sortimentu. Není zde plošné omezení, proto mezi tyto výsadby můžeme zařadit venkovské zahrady, záhumenky, ale také polní a luční sady. Druhové a odrůdové složení výsadby je ovlivněno ekologickými faktory konkrétních stanovišť, proto se při výsadbách využívá podobných pěstitelských nároků jednotlivých ovocných druhů (jabloně a slivoně, třešně a višně, některé odrůdy jabloní a hrušní). V současné době plní vícedruhové výsadby také funkci přirozeně se rozvíjející sadové biodiverzity, která zabezpečuje rovnováhu mezi organismy škodlivými a užitečnými (přirození nepřátelé).

C) Rozdělení dle hospodářského využití extenzivní výsadby

- **venkovské zahrady** mají většinou pozemek oplocený a na relativně malé pěstební ploše s užitkovou funkcí více druhů zemědělských plodin. Základ tvoří ovocné dřeviny různých druhů a stáří, pod kterými se pěstují další zemědělské nebo zahradní plodiny (okopaniny, zelenina, ale také okrasné, léčivé a aromatické rostliny). Venkovské zahrady nemusejí být vždy celoplošně zatravněné.
- **záhumenky** z hlediska historického jsou pozůstatkem polních nebo pastvinných sadů, které navazovaly na obytnou a hospodářskou zástavbu hospodářských usedlostí nebo dvorů (různé v jednotlivých regionech). Mohou být oplocené nebo neoplocené, na rozdíl od původního hospodářského využití se jedná, v současné době, již o celoplošně zatravněné výsadby se samozásobitelským významem.

- **selské sady** – v minulosti se nacházely na venkově u rolnických usedlostí nebo dvorů. Pro selské sady je typická druhová a odrůdová pestrost. Jelikož byly zakládány na omezené ploše, setkáváme se u nich s nepravidelnými spony a hospodářským využitím trvalého travního podrostu jako pastvy nebo čerstvé píce pro hospodářská zvířata. Z hlediska krajinářského nám vytvářejí typický prvek venkovské zeleně, která vytváří pozvolný přechod mezi zelení sídelní a rozptýlenou v kulturní krajině.
- **polní sady** – v minulosti typické pro „ovocnictví hospodářské“. Jejich charakteristickým znakem byl neoplocený pozemek, ovocné druhy a odrůdy pěstované plnily hlavní produkční (ekonomickou funkci). Výsadba měla velmi široký spon (řady 15-20m vzdálené od sebe a 12m vzdálenost jednotlivých stromů v řadách). Tento široký spon umožňoval pěstování podkultur v meziřadích (drobné ovoce – jahodník, maliník, angrešt, obiloviny, okopaniny, zeleniny – jednoleté nebo vytrvalé). V současné době se původní polní sady v krajině nevyskytují, a to z důvodu vývoje ovocnářské pěstitelské technologie (přechod z extenzivních na intenzivní – produkční pěstitelské systémy). V krajině lze nalézt „volné rekonstrukce“ polních sadů, které vznikají obnovou starších výsadeb v krajině, především v oblasti samozásobitelského nebo ekologického pěstování vyšších kmenných tvarů ovocných dřevin včetně pěstování podkultur.
- **luční a pastvinné sady** jsou podobné sadům selským a polním (neoplocený pozemek, široké výsadbové spony). Rozdíl je pouze v hospodářském využití celého bylinného patra určeného k produkci čerstvé píce a sena pro hospodářská zvířata nebo k volné pastvě. V současné době se setkáváme s obnovou lučních a pastvinných sadů v podhorských a horských oblastech, kde se navazuje na tradice chovu drobných hospodářských zvířat (ovce, kozy). V nížinách tyto výsadby navazovaly na polní sady, s typicky oplocenými pozemky určenými pro pastvu krav a koní. V současné době se u těchto výsadeb praktikuje tzv. tradiční zemědělství (hospodaření), které pozitivně ovlivňuje návrat původních druhů rostlin a živočichů na takto obhospodařované lokality.
- **stromořadí a aleje** – vytvářely a v současnosti stále vytvářejí doprovodnou zeď kolem silnic, cest, ale také kolem železničních tratí, dále kolem vodních toků a vodních ploch. V minulosti byly tyto výsadby součástí ovocnářského hospodářství s plnohodnotnou produkční funkcí. Tradice vysazování stromořadí a alejí má bohatou a dlouhou historii. Již za vlády Marie Terezie, v letech 1740 a 1752 se měly vysazovat podél cest ovocné stromy. Zajímavý je také údaj z roku 1846, kdy bylo v Čechách cca 2410 km ovocných alejí (význam produkční, izolační). V současné době jsou tyto výsadby obnovovány především kolem polních cest (význam produkční, mimoprodukční – krajinný prvek rozptýlené zeleně), naopak současné výsadby kolem hlavní dopravní infrastruktury (silnice a železnice) jsou na ústupu a mizí (absence odborné péče – především řez, bezpečnost silničního provozu – listí a plody na vozovce mohou zvyšovat riziko prodloužení brzdné dráhy, popadané větve, apod.).

EVROPSKÁ UNIE

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
Evropa investuje do venkovských oblastí
Program rozvoje venkova

Radoslav Vlk, Petr Salaš

Ústav šlechtění a množení zahradnických rostlin, Zahradnická fakulta v Lednici, Mendelova univerzita v Brně, Valtická 337, Lednice

● MENDELU
● Zahradnická
● fakulta
●